

Andrzej Pikulski

ROZWÓJ GOSPODARCZY JEMENU PO ZJEDNOCZENIU

Jemen jest kolebką najstarszych cywilizacji zwanych południowoarabskimi. Od X wieku p.n.e. istniały tu silne państwa (Saba, Himjar), które swój dobrobyt opierały na handlu tranzytowym z Indiami i Afryką Wschodnią oraz na produkcji i eksporcie kadzidła i mirry¹. Przez wieki gospodarka Jemenu opierała się na rolnictwie i była niemalże samowystarczalna. Dopiero w drugiej połowie XX wieku, wraz z importem tanich dóbr konsumpcyjnych, Jemen szybko zaczął zmieniać się w kraj uzależniony od importu. Rozwój gospodarczy w tym okresie zależał w istotny sposób od uwarunkowań politycznych. W latach 70. i 80. ekonomia Jemenu Północnego uzależniona była w znaczący sposób od pomocy Arabii Saudyjskiej i innych krajów Zatoki, podczas gdy Jemen Południowy stał się zależny od Związku Radzieckiego i innych krajów bloku komunistycznego. Odkrycie złóż ropy naftowej w połowie lat 80. stworzyło nadzieję na szybki rozwój gospodarczy kraju.

Obecna Republika Jemenu utworzona została 22 maja 1990 r. w pokojowym procesie zjednoczeniowym Arabskiej Republiki Jemenu (Jemenu Północnego), i Ludowo-Demokratycznej Republiki Jemenu (Jemenu Południowego).

Proces podziału Jemenu na północny i południowy nastąpił po zajęciu Adenu przez Brytyjczyków w 1839 roku i ponownej okupacji północnej części Jemenu przez Imperium Otomańskie w 1849 roku². W początkach XX wieku obydwa mocarstwa wyznaczyły granice swych wpływów – na brytyjskie południe i otomańską północ. Na północy, po latach walk o niepodległość pod przywództwem imama Zajda, Turcja przyznała imamowi w 1911 roku znaczną autonomię, by w końcu wycofać się ostatecznie z Jemenu Północnego w roku 1918. Przez kolejne 44 lata imam Jahja ibn Muhammad i jego syn – Ahmad – tworzyli państwo monarchiczne.

¹ J. Danecki, *Kultura Islamu. Słownik*, Warszawa 1997, s. 101.

² Po raz pierwszy armia Imperium Otomańskiego opanowała Jemen w 1538 r. Jemeńczycy odzyskali niepodległość niemal 100 lat później po latach walk kierowanych przez zwolenników imama Zajda.

Było ono jednak odizolowane od wpływów zewnętrznych, co powodowało zastój ekonomiczny i polityczny kraju. Dopiero rewolucja w 1962 roku pod przywództwem Abd Allaha as-Sallala obaliła rządy imama, dając początek Arabskiej Republice Jemenu.

Historia Jemenu Południowego rozpoczęła się w 1958 roku, gdy sześć niewielkich „państweczek” dawnego protektoratu brytyjskiego utworzyło Federację, by po przyłączeniu Adenu i kilku sąsiednich terenów utworzyć w 1965 roku Federację Południowej Arabii. Wielka Brytania wycofała się z Jemenu w 1967 roku. W tym samym roku proklamowano powstanie Ludowej Republiki Południowego Jemenu, przekształconej w 1970 na Ludowo-Demokratyczną Republikę Jemenu z ustrojem o orientacji marksistowskiej. Stopniowe zbliżenie gospodarcze pomiędzy obydwoma odmiennymi politycznie krajami rozpoczęło się w 1980 roku dzięki wysiłkom ich przywódców. Po dość niespodziewanym zjednoczeniu w 1990 roku, Ali Abd Allah Salih – przywódca Północnego Jemenu – został prezydentem kraju, podczas gdy Ali Salim al-Bajd i Hajdar Bakr al-Attas z Południowego Jemenu otrzymali stanowiska wiceprezydenta i premiera.

Na trudny proces zjednoczeniowy i niezwykle kruchą stabilność polityczną nałożyły się negatywne skutki wojny w Zatoce Perskiej, które miały poważny wpływ na gospodarkę Jemenu, a to głównie za sprawą wydalenia Jemeńczyków z wielu bogatych krajów arabskich za poparcie, jakie prezydent Jemenu udzielił Saddamowi Husajnowi. W wyniku tego blisko milion obywateli jemeńskich powróciło do kraju, zasilając w większości szeregi bezrobotnych. Ataki bombowe, zabójstwa polityczne i liczne demonstracje w latach 1991-1992 spowodowane tak trudnościami ekonomicznymi, jak i tarciami politycznymi wywołały szybko następujące po sobie gwałtowne wzrosty cen. W rezultacie pogłębiających się napięć politycznych w 1994 r., wybuchła wojna domowa pomiędzy siłami Południa i Północy (które dotąd utrzymywały oddzielne wojska). Wojna trwająca ponad dwa miesiące pochłonęła tysiące ofiar i przyczyniła się do załamania gospodarczego. Spowodowała też znaczące zniszczenia infrastruktury kraju, szczególnie w Adenie i w al-Mukalla, i ogromne osłabienie waluty jemeńskiej³. Wojna zakończona została zwycięstwem Północy i utrzymaniem zjednoczonego Jemenu.

Pierwsze pięć lat jemeńskiej jedności (1990-1994) było świadkiem istotnych przemian polityczno-gospodarczych, choć nadal trudność sprawiało pogodzenie odmiennych politycznie i ekonomicznie systemów połączonych w jeden organizm państwowy. Wskaźniki ekonomiczne dobrze odzwierciedlały ten trudny etap. Przede wszystkim obniżał się Produkt Narodowy Brutto. Wskaźnik wzrostu był ujemny (-1%) we wszystkich sektorach, z wyjątkiem eksploatacji ropy, której poziom wzrastał od 1993 roku. W 1995 roku bezrobocie osiągnęło poziom 30%⁴.

³ W marcu 1994 roku 18 rijali jemeńskich (YRI) odpowiadało wartości 1 dolara amerykańskiego, i wartość ta spadała gwałtownie. W 1996 roku kurs wymiany dolara amerykańskiego był na poziomie 56,6 rijala amerykańskiego, a w 2001 roku 168,67 (161,72 w 2000 r., 155,72 w 1999 r., 135,88 w 1998 r., 129,28 w 1997 r., 94,15 w 1996 r., 40,84 w 1995 r. oraz 12,01 w latach 1991-1994 – stały kurs oficjalny), według: www.cia.doc.gov (Country Information on Yemen),

⁴ Źródło: www.cia.gov/cia/publications/factbook.

Jednakże pomimo ogromnych trudności Jemen, będący jednym z najuboższych krajów arabskich, zdołał przełamać impas i zanotować w końcu lat 90. poważny wzrost gospodarczy. Niemal natychmiast po wojnie domowej rząd rozpoczął wdrażanie szeregu reform mających na celu poprawę stanu gospodarki. Wysiłki zmierzające do jej uzdrowienia skupiły się na przemyśle petrochemicznym, na rozbudowie potencjału rolniczego i rybackiego oraz na kształceniu i rozwoju infrastruktury kraju. Motorem napędowym było rozpoczęcie wydobywania ropy naftowej, choć okresowe wahania cen ropy znacznie hamowały postęp gospodarczy.

Od 1995 r. Jemen rozpoczął wdrażanie programu restrukturyzacji gospodarki zaproponowanego przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy (wspieranego przez Bank Światowy), co zaowocowało znaczącymi redukcjami większości długów i restrukturyzacją pozostałych. Centralnym punktem programu było zmniejszenie deficytu budżetowego z 16,7% (w 1994 roku) do poziomu 2,5%. Programem objęto reformę systemu walutowego, prywatyzację przedsiębiorstw państwowych, inwestycje infrastrukturalne, redukcję lub wyeliminowanie dopłat do zboża i jego przetworów, paliw i energii elektrycznej. Warunkiem porozumienia z Międzynarodowym Funduszem Walutowym i Bankiem Światowym było wdrożenie programu prywatyzacyjnego⁵. Prywatyzacją objęte zostały państwowe gospodarstwa rolne, spółdzielnie rolnicze, firmy budowlane, energetyczne, rafinerie i system przesyłu ropy naftowej, przedsiębiorstwa żeglugowe i telekomunikacyjne. Jednakże proces ten przebiegał dość wolno. Rząd zdecydował też nie prywatyzować w pełni rafinerii w Adenie, lecz wystawić na sprzedaż tylko część akcji.

Trzeba pamiętać, iż był to okres realizacji pierwszego planu 5-letniego, uchwalonego na lata 1996-2000. Biorąc pod uwagę warunki społeczno-ekonomiczne kraju i wartości islamskie, plan ten określał rolę państwa w dwóch przestrzeniach ekonomicznych: pierwsza to stworzenie ramy makroekonomicznej, opartej na uwolnieniu cen w poszczególnych sektorach gospodarczych, druga to rozwój infrastruktury społecznej. Główne cele planu skupiały się na: przyspieszeniu wzrostu gospodarczego, zwiększeniu zatrudnienia, polepszeniu wykształcenia i służby zdrowia, ochronie środowiska i zasobów wodnych, reformie systemu fiskalnego i bankowego, przyspieszeniu programu prywatyzacyjnego (planowano objąć prywatyzacją 70% z 212 przedsiębiorstw państwowych) oraz rozwoju turystyki. Pomimo trudności w latach 1995-1999 przyrost produktu narodowego brutto osiągnął 5,6% (średnio), a inflacja sięgająca 71% w 1994 roku spadła do 8,7%, w roku 1999⁶. Około połowy 1996 r. ustabilizowały się też ceny. Tym niemniej budżet narodowy w 1999 roku przyniósł deficyt (dochody: 1,786 mln \$, wydatki: 1,995 mln \$)⁷. Wraz z postępującymi reformami gospodarczymi Bank Światowy stopniowo zwiększał swą pomoc. W latach 1996-1997 otworzył linie kredytowe w wysokości 78 mln \$ rocznie, w 1998 – 124 mln \$, w 1999 r. – 196,6 mln \$. W kolejnych latach pomoc kredytową jednak zmniejszono (w 2000 roku do

⁵ *Yemen in the 1990s: From Unification to Economic Reform*, ed. K. Enders, IMF 2001.

⁶ Źródło: „Republic of Yemen. 10 Years of Achievements 1990-2000”, Ministry of Planning and Development, s. 122-135.

⁷ Według Banku Światowego w 2001 liczby te wynosiły 3 mld \$ i 3,1 mld \$, www.worldbank.org/data.

poziomu 144,8 mln \$, a w 2001 do 142,3 mln \$) z powodu opóźnienia we wdrażaniu wielu projektów. W ostatnich latach zaciągane przez rząd kredyty wspomagały wiele przedsięwzięć socjalnych, takich jak: Child Development Project (dotyczący opieki zdrowotnej nad matką i dzieckiem, wyżywieniem i nauką), Basic Education Expansion Project (mający na celu poprawę wykształcenia, głównie dziewcząt), Civil Service Modernization Project (ukierunkowany na reformy administracyjne), Rural Water Supplied and Sanitation Project (wspierający budowę lokalnych systemów wodno-kanalizacyjnych), Irrigation Improvement Project (mający za zadanie wspomaganie rolników modernizujących systemy nawadniania i udoskonalających produkcję rolną) czy też Rural Access Project (finansujący budowę dróg łączących odległe wioski ze światem)⁸.

Produkt Narodowy Brutto w 2001 roku wyniósł 9,3 mld \$, co w przeliczeniu na głowę mieszkańca dało 510 \$⁹. Jednak 15,7% populacji posiada dochody poniżej 1 dolara dziennie, a populacja o dochodach poniżej 2 dolarów dziennie stanowi 45,2%, co plasuje Jemen bardzo nisko na tle innych krajów tego regionu¹⁰. W diecie dominuje ryż, chleb, warzywa, ryby i baranina, a rolnictwo stanowi nadal podstawę gospodarki kraju. Niemal 76% społeczeństwa utrzymuje się z rolnictwa lub usług związanych z rolnictwem. W samym rolnictwie zatrudnienie znajduje około 60% siły roboczej¹¹, pomimo że grunty uprawne stanowią zaledwie niecałe 3% powierzchni Jemenu. Z uwagi na warunki topograficzne i klimatyczne wyróżnia się trzy regiony rolnicze. W regionie wybrzeża zachodniego uprawia się zboża, banany, papaje, daktyle, mango, guawę, melony, arbuzy, pomidory, okrę, bawełnę, sezam i tytoń. W regionie górskim, na tradycyjnych terasach, uprawiane są zboża, w tym proso i sorgo, winogrona, orzechy, jabłka, granaty, dynie, pomidory, cebula, fasola, ziemniaki oraz kawa, i niechętnie wykazywany w statystykach khat¹². Region wybrzeża wschodniego z wyżynami znany jest z upraw pszenicy i sorga, cebuli, cytrusów, sezamu, pomidorów i oczywiście daktyli.

W latach 1990-1999 zdołano powiększyć tereny uprawne z 1 630 972 do 1 668 858 hektarów, przy czym wydajność produkcji większości upraw znacznie się zwiększyła, zwłaszcza warzyw i owoców. Bez wątpienia ma to związek ze zwiększeniem areału terenów nawadnianych. Od lat 80. rolnictwo jemeńskie wdrożyło wiele projektów nawodnieniowych, zmieniając tym samym pustynię w tereny uprawne. W latach 1990-1999 wywiercono 825 studni głębinowych w terenach wiejskich kosztem 10 mld jemeńskich rijali (YRI). Całkowite spożycie wody osią-

⁸ *Ibidem*.

⁹ www.worldbank.org/data, dane porównawcze z lat 1990-2000 w YRI zawarto w tabeli zamieszczonej na końcu niniejszej publikacji.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Źródło: „Republic of Yemen. 10 Years of...”, s. 164-177, CSO podaje 58% za rok 1999, www.yemeninfo.gov.ye.

¹² khat, qat, quatt, tchat – lekko narkotyczna roślina z gatunku *Catha edulis* (*Celastrus edulis*). Jest to duży krzew dorastający wielkości małego drzewa, pochodzący z Etiopii, uprawa którego rozprzestrzeniła się na wiele krajów od Kenii, poprzez Malawi, Ugandę, Tanzanię, Arabię, Jemen, Kongo, Zambię, aż do Południowej Afryki. Uważa się, że uprawiany w Jemenu kat (od siedmiuset lat) ma najwyższą jakość. Uprawia się go głównie na plantacjach kawy. Zawiera szereg halucynogennych alkaloidów należących do grupy amfetamin, powoduje podniecenie i zwiększenie aktywności, w tym pobudzenie ośrodków mowy. Kat zawiera też dużą ilość kwasu askorbinowego. Źródło: Trade and Environmental Database, www.american.edu/tecd.

gnęło w 1996 roku wielkość 2815 mln m³ i zwiększało się o blisko 2% rocznie do roku 1999. Aż 92% wody zużywa rolnictwo¹³, a grunty nawadniane w roku 1988 obejmowały powierzchnię 4900 km². Obecna efektywność nawadniania oceniana jest na 35-45%¹⁴, co oznacza, że marnowana jest ponad połowa kurczących się gwałtownie zasobów wody. Struktura gospodarstw rolnych odzwierciedla warunki środowiskowe – 37% stanowią gospodarstwa poniżej 0,5 ha, a tylko 4% terenów rolniczych zajmują gospodarstwa o powierzchni powyżej 10 ha. Coraz większy udział w strukturze upraw zajmuje uprawa roślin przemysłowych, takich jak bawełna, kawa, sezam, tytoń i khat, z czego najbardziej dochodową jest uprawa tej ostatniej. Ocenia się, że obecnie nawet 25% gruntów nawadnianych zajmuje uprawa khatu. Khat pochłania też znaczną część budżetów gospodarstw domowych¹⁵.

Udział hodowli zwierząt gospodarskich w produkcji rolniczej sięga 20%. W latach 1990-1999 znacznie, bo aż o 25%, zwiększyła się hodowla owiec i kóz¹⁶, hodowla bydła mlecznego wzrosła w tym czasie o 9%, co zaowocowało znacznym przyrostem w produkcji mięsa i mleka¹⁷. Mimo tak znacznego zwiększenia produkcji zwierzęcej nadal nie osiągnięto zamierzonej samowystarczalności¹⁸. Głównymi problemami jemeńskiej gospodarki rolnej są: ograniczone zasoby słodkiej wody, niewystarczające zasoby wody pitnej, przepasanie, erozja gleb i pustynnienie. Pomimo iż rząd czyni wiele starań, by zmniejszyć degradację środowiska to jednak FAO ocenia, że w okresie 1990-2000 powierzchnia lasów, i tak bardzo mała, zmniejszała się o niemal 2% rocznie¹⁹. Rybołówstwo jest istotną gałęzią gospodarki jemeńskiej. Tuńczyk, makrela, dorsz, kalmary i homary są łowione przemysłowo i dostarczane na rynek, świeże lub suszone; na wybrzeżu działa kilka zakładów przetwórstwa rybnego. Świeże, solone, konserwowane i suszone ryby, skorupiaki i głowonogi morskie stanowią znaczny odsetek jemeńskiego eksportu. Tradycyjnie wiele produktów wytwarza się ręcznie i sprzedaje na rynku miejscowym. Materiały tkane, szkło, wyroby ze skóry, wyroby garncarskie i jubilerskie są wytwarzane przez rzemieślników i sprzedawane na bazarach.

Jednak to ropa naftowa zdominowała gospodarkę. W 1984 i 1986 odkryto złoża ropy zarówno w Północnym, jak i w Południowym Jemenie, a pierwszy eksport ropy nastąpił z Północy pod koniec 1987 roku. Największe złoża ropy odkryto na początku lat 90. Eksploatacja osiągnęło poziom 143 mln baryłek w roku 1999²⁰, 160 milionów baryłek w 2001 roku (co daje 438 500 baryłek dziennie). Krajowe zużycie ropy wynosi 74 000 baryłek dziennie. Potwierdzone zasoby ropy naftowej w 2001 wynosiły 3,2 mld baryłek, a dalsze poszukiwania potwierdziły

¹³ Źródło: „Republic of Yemen. 10 Years of...”, s. 272-279.

¹⁴ FAO, 1997, www.fao.org.

¹⁵ Uważa się, że 90% społeczeństwa oddaje się relaksacyjnemu zuciu lekko narkotycznych liści katu, Trade and Environmental Database, www.american.edu/ted.

¹⁶ Źródło: „Republic of Yemen. 10 Years of...”, s. 164-179.

¹⁷ *Ibidem*, s. 407.

¹⁸ Produkcja krajowa pokrywa tylko jedną trzecią zapotrzebowania na żywność, choć w niektórych produktach, jak np. sorgo i proso produkcja miejscowa pokrywa potrzeby, źródło: „Republic of Yemen. 10 Years of...”, s. 164-179.

¹⁹ Udział terenów leśnych w powierzchni kraju nie przekraczał 8%, www.fao.org.

²⁰ Źródło: „Republic of Yemen. 10 Years of...”, s. 198-210.

istnienie większych zasobów; na poziomie 4 mld baryłek²¹. Zasoby te koncentrują się głównie w pięciu obszarach: Marib-Dzauf – Block 18 (490 mln baryłek) na północy kraju, wschodnia Szabwa – Block 10A (180 mln) i Masila – Block 14 (powyżej 500 mln) na południu, oraz Dżanna – Block 5 (345 mln) i Ijad – Block 4 (135 mln) w środkowym Jemenie. Rząd jemeński twierdzi, że do końca 2003 r. dzienna produkcja ropy naftowej osiągnęła 500 000 baryłek dziennie. Zdolności przerobowe dwóch jemeńskich rafinerii wynoszą 130 000 baryłek dziennie, z czego 120 000 przerabia rafineria w Adenie²² będąca własnością Aden Refinery Company, a rafineria w Marib będąca własnością Yemen Hunt Oil Company tylko 10000 (produkuje prawie wyłącznie benzynę i olej na-pędowy na rynek lokalny)²³. Jemen podpisał w grudniu 2002 r. porozumienie z Hadramawt Refinery Company, popieraną przez saudyjskich inwestorów, na budowę w Mukalla zakładu przetwórstwa ropy naftowej o zdolności produkcyjnej 50 000 baryłek dziennie i wartości 450 mln dolarów, która ma być ukończona w ciągu dwóch lat. Planuje się też budowę kolejnej rafinerii w Ras Isa nad Morzem Czerwonym o zdolności produkcyjnej 100 000 baryłek dziennie²⁴. Analitycy oceniają, że jeśli zasoby ropy i gazu zostaną mądrze wykorzystane mogą przyczynić się do rozwoju gospodarczego Jemenu na miarę XXI wieku. W czerwcu 2000 r. Jemen i Arabia Saudyjska zawarły porozumienie kończące ich wieloletni konflikt graniczny, ciągnący się od 1930 r. Porozumienie to otwiera możliwość zwiększenia saudyjskiego handlu i inwestycji w Jemenie, jak też rozpoczęcia eksploatacji czy sprzedaży koncesji eksploatacyjnych na terenach przygranicznych.

Jemen posiada także złoża gazu ziemnego. Potwierdzone w 2001 r. zasoby gazu ziemnego wynoszą 480 mld m³. Największe złoża (oceniane na 10,2 Tcf) koncentrują się na polach Ma'rib-Dżawf i zapewniają roczną produkcję gazu płynnego na poziomie 6,2 mln ton przez 25 lat. W 1995 roku Jemen podpisał porozumienie z TotalFinaElf obejmujące budowę rurociągów, zakładów przetwórczych i zbiorników w Bal Hal nad Zatoką Adeńską, których koszt ocenia się na 3 miliardy dolarów amerykańskich. Do projektu włączyły się: Hunt Oil ExxonMobil i południowokoreańska SK Corp, a w 1998 Hyundai. Przedsięwzięcie to miało zostać wdrożone już w 2000 roku, lecz nadal nie może wyjść z fazy projektowej²⁵.

Produkcja energii elektrycznej w 2001 r. wyniosła 3,01 mld kWh²⁶ z elektrowni o łącznej mocy 810 MW, ale kraj stale cierpi na braki energetyczne. W ramach reformy tej branży Jemen zamierza podwoić produkcję energii. Obecnie mniej niż 1/3 gospodarstw domowych jest zelektryfikowana. Plany obejmują budowę w pobliżu Ma'rib elektrowni gazowej o mocy 400 MW²⁷.

²¹ *Yemen factbook*, www.cia.gov/cia/publications/factbook.

²² Rafineria w Adenie, której zdolność produkcyjną obliczono na 170 000 baryłek dziennie została częściowo zniszczona w czasie wojny domowej w 1994 r.

²³ *Yemen profile*, www.bisnetworld.net/bisnet/countries/yemen.

²⁴ *Yemen factbook*, www.cia.gov/cia/publications/factbook.

²⁵ „Middle East Economic Survey”, vol. XLV, no. 27, 8 July 2002.

²⁶ *Yemen factbook*, www.cia.gov/cia/publications/factbook.

²⁷ *Ibidem*.

Jemen posiada także złoża węgla, złota, ołowiu, niklu, miedzi, żelaza i siarki, lecz brak jest szczegółowych badań ich zasobności. W produkcji przemysłowej wykorzystuje się: sól kamienną, wapiń, marmur i alabaster. Roczne wydobycie soli wynosi 140 000 ton, z czego 120 000 ton jest eksportowane. Kopalnia soli w Salif produkuje też około 70 000 ton gipsu, z czego 15 000–20 000 ton zużywa cementownia w Badzil. Największe zbadane złoża gipsu, oceniane na 2,2 mln ton, znajdują się w rejonie Ahwar. Warto wspomnieć, iż sól produkuje się również w procesie odparowywania wody morskiej w okolicach Adenu w ilości 150 000 ton rocznie²⁸.

Import Jemenu przekracza znacznie eksport. Głównymi produktami eksportowymi są: ropa naftowa, tekstylia, skóry, kawa, warzywa i suszone ryby. Głównymi importerami z Jemenu są: Chiny, Południowa Korea, Singapur, Japonia, Stany Zjednoczone, India, Arabia Saudyjska i Bahrajn²⁹, natomiast głównymi eksporterami do Jemenu są: Zjednoczone Emiraty Arabskie, Arabia Saudyjska, Stany Zjednoczone, Kuwejt, Australia, Francja, Wielka Brytania, Włochy, Malesja, Rosja i Turcja. Wartość importu w 2002 wyniosła 2,9 mld USD, a głównymi produktami były: żywność, żywe zwierzęta, maszyny i urządzenia, produkty chemiczne. W tym samym roku eksport wyniósł 3,4 mld USD³⁰.

Jemen posiada cztery międzynarodowe lotniska: Sana'a, Aden, Taizz, Al-Hudajda i niezłe rozwinięty system transportu powietrznego. Porty morskie w Adenie i w Al-Hudajda umożliwiają dostęp do większości szlaków morskich. Rozwijająca się szybko sieć dróg asfaltowych zastępuje szlaki ziemne. W 1999 roku sieć dróg asfaltowych liczyła 5955 km, a dróg bitych było jeszcze 4008 km. Transport samochodowy obsługuje większość transportu lądowego, chociaż osły i wielbłądy są nadal wykorzystywane jako siła pociągowa.

Bank Światowy w raporcie z września 2001 r. przewiduje duże trudności w rozwoju gospodarki Jemenu. Po pierwsze, wydobycie ropy naftowej z istniejących złóż będzie się zmniejszało i w 2008 roku osiągnie 1/3 poziomu z roku 2000, a w roku 2011 tylko 1/6. Skutkować to będzie znaczącym dla gospodarki zmniejszeniem dochodów z eksportu, nawet gdy utrzymają się wysokie ceny ropy. Jeśli nawet zostaną odkryte nowe złoża, to pełną produktywność będą mogły osiągnąć dopiero po wielu latach prac przygotowawczych. Po drugie, zasoby wód podziemnych w zaludnionych obszarach górskich i wyżynnych, obecnie używane głównie do nawadniania upraw rolniczych, w większości zostaną wyczerpane. Po trzecie, utrzymujący się wysoki przyrost naturalny powoduje szybki wzrost siły roboczej³¹ przy bardzo niskim przyroście miejsc pracy. Nakładające się na to wewnętrzne problemy polityczne komplikują działania rządu w obrębie restrukturyzacji gospodarki. Głównymi zadaniami rządu, według Banku Światowego, są: stworzenie sprzyjających warunków dla prywatnych inwestycji, kompetentna administracja państwowa, ochrona zasobów wodnych i racjonalna gospodarka nimi,

²⁸ *Yemen profile*, www.bisnetworld.net/bisnet/countries/yemen.

²⁹ Źródło: „Republic of Yemen...”, s. 240-242 (wg CIA, w 2002 r.: Indie 21,1%, Tajlandia 16,9%, Korea 11,2%, Chiny 11,1%, Malesja 7,7%, Stany Zjednoczone 6,7%, Singapur 4%).

³⁰ *Yemen factbook*, www.cia.gov/cia/publications/factbook.

³¹ Przyrost naturalny szacowany jest na poziomie 3,4-3,5%.

wykształcenie, opieka zdrowotna, znalezienie społecznej alternatywy dla narkotycznych sesji kat i poprawa bezpieczeństwa.

W ostatnich dwóch latach udało się zrealizować niektóre z tych postulatów, zwłaszcza w sferze polepszenia warunków dla inwestycji prywatnych. Przyjęto nowe prawo, gwarantujące więcej autonomii dla Banku Centralnego, zlikwidowano podatki eksportowe, a wprowadzono podatek od towarów i usług. Planuje się też sprywatyzowanie lub likwidację przynoszących straty państwowych banków i innych przedsiębiorstw. Wprowadzono nowe prawo administracyjne, będące dużym krokiem w kierunku demokratyzacji życia społecznego. Rząd podjął decyzję o użytkowaniu systemów wodnych na zasadach komercyjnych. Ograniczono także dopłaty do oleju napędowego i elektryczności, co ma zmniejszyć wielkość subsydiów rządowych, jak również zmniejszyć ciśnienie na ograniczone zasoby wód podziemnych i polepszyć warunki inwestycji prywatnych w dziedzinie wytwarzania energii. Bez wątpienia są to ważne kroki, ale daleko im do sprostania stojącym przed tym krajem wyzwaniom.